

Lice i naličje visokoškolskog obrazovnog sustava Srećko Horvat, Igor Štikš: *Pravo na pobunu. Uvod u anatomiju građanskog otpora*, Zagreb, Fraktura, 2010, 179 str.

Ivan Tomljenović

Knjiga koju predstavljamo jedna je od rijetkih publicističkih i širem krugu dostupni(ji)h knjiga u nas koja se bavi studentskom problematikom te licem i naličjem obrazovnog sustava. Obično je ta tema rezervirana za salonske akademske rasprave i poneki stručni znanstveni časopis. Stoga djelo valja cijeniti i odati priznanje kako autorima koji se su usudili upustiti u takav pothvat, tako i izdavaču koji je takvo što prepoznao.¹

Djelo Horvata i Štiksa neprijeporno sadrži neke od misaonih impulsa, napose u kritici neoliberalnog kapitalizma i zahtjeva za počesto zaboravljenom solidarnošću (str. 30), a koje bi trebalo najozbiljnije usvojiti i u skladu s njima djelovati. Međutim, naspram onima koji su protivnici besplatnog obrazovanja i koji s te razine kritiziraju u cjelini plenumaški, a posljedično zasigurno Horvatom i Štikšov diskurs – smatram da i plenum i ova knjiga pati od lažne mitologije te nedosljednosti.

Primjerice, već u prvom od 11 poglavlja ovoga djela (što je zapravo svojevrсни predgovor, premda se tako ne zove; s nadnevkom na kraju koji svjedoči o tome kad je napisan), autori naznačuju sljedeće o studentskom pokretu: »Naime upravo nakon tog društvenog pokreta, danas u Hrvatskoj napokon više nije deplasirano govoriti o neoliberalizmu« (str. 9), te smatraju da će govor o posttranzicijskom kapitalizmu i čitavom nizu pitanja koji se uz njega vežu, biti u budućnosti nemoguć bez referiranja na studentsku pobunu. Horvat i Štikš, u skladu s tim, ali i zbog prvi put šire društveno očitovanog direktnodemokratskog modela, studentska gibanja 2009. etiketiraju kao »Događaj s velikim D«

¹ Kao što su i sami autori na početku napomenuli da je knjiga njihovo vlastito promatranje zbivanja o kojem progovaraju, tako i autor ovih redaka osjeća potrebu napomenuti da je također bio redoviti promatrač svih zbivanja te da je podupirao zahtjeve u domeni obrazovne politike, ali i metode kojima se to kanilo postići.

(str. 10) nakon kojega, pojednostavljeno govoreći, u društvu više ništa neće biti kao što je bilo prije.

Kritizirajući Fukuyamin model »kraja povijesti« (str. 18 i 19) navedenom retorikom i sami upadaju u isti obrazac, samo suprotnog predznaka (premda oni ne kritiziraju Fukuyamu zbog njegove filozofije kraja povijesti, već zbog rezultata koji na osnovu nje proizlazi). Međutim, ovdje valja izreći sljedeće – to što se od nekog događaja negdje počelo o nečemu govoriti, ne znači da se počelo o tome govoriti zbog toga događaja. Dapače, u konkretnom hrvatskom slučaju, imajući na umu svjetsku financijsku krizu započetu u jesen 2008., apokaliptičke najave u dijelu medija o tome problemu, zastupljenost navedenih tema u udarnim televizijskim emisijama, gotovo pa eksponencijalno povećanje kvantitete (od sredine 2008. do početka 2009., a o kvaliteti – o tom potom), govora o navedenom problemu itd. – valja smatrati da je diskurs plenumaša upravo zbog toga pao na već plodno i pripremljeno tlo, a ne da je on sam to plodno stvorio. Premda, jasno, ne može se ne smatrati da ga je nadograđivao, širio, produbljivao i tomu slično. Jest.

Autori se s mojom navedenom primjedbom ne bi složili jer smatraju da njihovo subjektivno mišljenje ima ozbiljnu podlogu, radi toga što oni o tome pišu, razgovaraju, drže tribine, druže se s akterima, razmjenjuju o svemu iskustva, čak i s brojnim inozemnim kolegama i sl. Međutim, smatram da oni ovdje pate od boljke precjenjivanja važnosti nečega u što su uključeni.

Potrebno je sadržajno predstaviti i ostale naglaske ove knjige. Drugo poglavlje govori o krizi neoliberalnog kapitalizma koja je kulminirala 2008., zidovima koji se i dan danas, nakon pada Berlinskoga zida, grade između država da bi riješili u srži ekonomsko pitanje – pitanje migracije. U idućem poglavlju predstavljaju model plenuma i direktne demokracije kao nužan. Premda ne daju odgovore na teze koje je i Slavoj Žižek u emisiji *Nedjeljom u 2* dana 13. svibnja 2012. postavio, a glase: a) direktna demokracija ne može funkcionirati u većim zajednicama; b) direktna demokracija, odnosno plenum, bez obzira što su na nj svi pozvani, ne može funkcionirati kvalitetno u kontinuitetu jer se ljudi vrlo brzo osipaju kad se ništa važno u toj zajednici ne događa. Autori ipak tvrde da će demokracija u budućnosti biti direktna ili je neće biti.

U četvrtom poglavlju, potaknuti izjavom dekana Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu kako »pitanje nastave nije političko pitanje«, Horvat i Štiks obrazlažu kako je upravo suprotno – pitanje nastave, plaćanja školarine, koncepta izvrsnosti i sl. valja smjestiti u širi društveni kontekst u kojemu spomenuta pitanja nisu isključivo tehnička, već je odnos prema njima, kao prema prvorazrednom političkom pitanju, samo izvedenica dominantne društveno-političke ideje u konkretnom prostoru i vremenu.

U idućem poglavlju autori kritički analiziraju istupe triju profesora za vrijeme studentskih blokada – Ranka Matasovića, Nevena Sesardića i Milana Mesića. U sedmom poglavlju opisuju koncept i razloge nepostajanje lidera u

spomenutim događanjima te kritiziraju one koji ulogu vođe smatraju nužnom. U sljedećem poglavlju prikazuju metode denuncijacije i etiketiranja teroristima samih studenata, a nakon toga, u devetom poglavlju, opisuju strategije razbijanja pobune (prvenstveno vođene putem medija) očitovane ne uvijek na isti način, već ovisne o različitim fazama i različitim (dvjema) blokadama fakulteta. U pretposljednem poglavlju stavljaju zbivanja u širi europski kontekst nemira u Parizu 2005. i u Grčkoj od 2008. te pišu o takozvanom generacijskom ratu odraslih i mladih. U posljednjem jedanaestom poglavlju, već sam naslov s interpukcijskim znakom: »Ovo nije kraj!« pokazuje njihove želje i stremljenja tvoreći tako cjelinu započetu u prvom poglavlju pričom o *Događaju* nakon kojega više ništa neće biti kao što je bilo.

Što se tiče teme besplatnog obrazovanja, zbog kojega je i studentska pobuna počela, osobno smatram da je, pa i u ovoj knjizi, riječ o nedorečenoj temi. Nasuprot onima koji se prave da podupiru zahtjev studenata pa odgovaraju da i sami jesu za besplatno studiranje, ali uz uvjet uspješnosti (što i autori knjige, ali i sami plenumaši, dosljedno, uporno i uspješno raskrinkavaju), u knjizi se ne razabiru odgovori na neka važna pitanja. Konkretno, traži li se samo besplatno studiranje na visokim učilištima ili i besplatno obrazovanje? Zašto se ne govori o besplatnom obrazovanju u cjelini? Taj bi pojam, naime, uključivao u sebi sve ono što prati studiranje i studentov život – od prehrane, smještaja u studentskom domu do udžbenika.

Isto tako, zašto primjerice nije postavljen vrlo ostvariv zahtjev da se sveučilišni udžbenici (koji u pravilu nisu orijentirani na tržište i zaradu; ili barem to ne bi smjeli biti; k tomu, sasvim se uklapa u matricu o obrazovanju kao »javnom dobru« na možebitne prigovore o zaštiti autorskih prava) stave na mrežne stranice visokih učilišta da ih studenti slobodno mogu pohraniti umjesto da ih moraju kupiti, negdje i pod prijetnjom slabijeg ili nikakvog uspjeha na ispitu? Smatra li se da bi se problem riješio, a studentski zahtjevi ispunili, kada bi student, dok je god student, studirao bez plaćanja školarine, usprkos tome što ne može dobiti smještaj u studentskom domu i ne može npr. jesti u menzi? Sam smještaj bi za takvog studenta godišnje iznosio više od najskuplje školarine na Sveučilištu. Naravno, to ne znači da se treba biti protiv besplatnog obrazovanja. To samo znači da bi, čak i da je nekome iz državnog rukovodstva palo na pamet ponuditi cjelovito rješenje studentskih zahtjeva, i dalje ostali brojni financijski problemi s kojima se neki studenti i njihovi roditelji suočavaju, čak do razine odustajanja od studija ili njegova zamrzavanja. U mnogih je studenta, koji i ne studiraju u mjestu prebavališta, trenutno veća financijska briga smještaj nego školarine (premda je istinito da je takvih sve manje pa je i to bio jedan od okidača studentske borbe). U mnogih, naravno, nije. Ono što je bitno jest da razlike postoje i da se ni o čemu od navedenog od strane plenumaša, pa tako ni od Horvata i Štiksa, ne progovora i ne posvećuje pažnja.

Valja se složiti s kritikama praksi koje upućuju na opasnost komercijalizacije sveučilišta. Ponegdje (a takvih je situacija sve više i više) ona nije samo »opasnost« od nečega nadolazećeg, već je uvelike i stvarna. Richard Munch je tako razdoblje u kojemu od 1983. živimo definirao kao »neoliberalnu epohu« (str. 78). S druge strane, i plenumaši i autori knjige nedovoljno pažnje posvećuju pitanju kvalitete. Tako će se opet rasprava usmjeriti prema pitanju uvjetuje li plaćanje studija njegovu kvalitetu, kao što tvrdi Sesardić navodeći primjer SAD-a (str. 96) ili pak ne. Međutim, smatram ključnim drugo pitanje: Uvjetuje li nerealno povećanje kvota smanjenje kvalitete? Također, zašto je došlo do povećanja kvota?

Naspram studentskim zahtjevima za besplatnim sveučilišnim obrazovanjem bez smanjenja kvota (pri čemu se riječ »besplatno«, ponovimo to još jednom, valja shvatiti u smislu u kojemu traže podnositelji zahtjeva – dakle, bez plaćanja participacija dok traju studentska prava), smatram nužnim povećanje kvalitete. A s obzirom na trenutne okolnosti (omjer profesora i studenata; prostorni kapaciteti visokih učilišta itd.), to je nemoguće postići bez smanjenja kvota. Autori pretpostavljaju, sasvim krivo i gotovo da se može reći aksiomatski, da veći broj studenata znači automatski nešto pozitivno, ne postavljajući pitanja o kvaliteti. Dokaz tome je, osim cjelokupnog konteksta knjige, i njihov eksplicitni navod da bi »moglo biti ponosno svako društvo« (str. 88) na povećanje broja studenata za 88% od 1990. do 2005. No, bez uvida u sve njezine posljedice, takva se ocjena nipošto ne može prihvatiti. Možda smo upravo manjkom kvalitetnijeg sveučilišnog obrazovanja u tim godinama i njegovim sadržajnim svodenjem na razinu stručnih studija lišeni mladih kadrova koji bi danas imali adekvatniji odgovor na financijsku krizu.

Upravo premisama i retorikom poput ove o povećanju broja studenata autori nehotice staju uz bok onim, kako ih oni višekratno u knjizi nazivaju, »svećenicima Režima« koji se zadnje desetljeće hvale »najpropulzivnijim obrazovnim sustavom u regiji« (Primorac), dovode i osnivaju veleučilišta ili visoke škole u gotovo svako županijsko središte (opet Primorac), najavljuju na samim počecima mandata povećanje visokoobrazovanog pučanstva na 40% ukupne populacije (Jovanović), a uza sve to ne problematizirajući problem kvalitete.

Plenumaši, a s njima i spomenuti »svećenici Režima«, vrlo malo distingviraju u svojim istupima studente sveučilišnih i stručnih studija (pitanje itekako povezano s kvalitetom). Smatram da je to nužno napraviti ne zato da bi se jedne (stručne) stavilo u kakav neravnopravan položaj, već zato što to proizlazi iz znanja, kompetencija i vještina koje dobivaju jedni, odnosno drugi. Upravo je velik problem hrvatskog obrazovnog sustava to što takve razlike sve manje i manje prepoznaje, a svojim postupcima i mantrama o nužnoj vezi tržišta i visokoga obrazovanja, a napose prenapuhanim kvotama, on polako smanjuje kvalitetu (jer za prenapuhane kvote često nema kadrovske i prostorne uvjete). Time u biti pretvara sveučilišne studije u stručne studije. S druge strane, plenumaši također

to ne prepoznaju, ali na osnovu njihova ponašanja može se reći da bi najradije suprotno – pretvorili sve studije u sveučilišne. No, u stvarnom društvu rezultat bi bio isti kao u prvom slučaju – smanjenje kvalitete i reduciranje dobivenih znanja, kompetencija i vještina na ono što je »potrebno za tržište rada«.

Također, Horvat i Štiks, a skupa s njima i plenumaši, ne nude odgovor (karte ne treba otkrivati pa ovaj dio nije kritika, već samo poticaj da se toj temi posveti pažnja) na pitanje što bi bilo kad bi se usvojio njihov jedan jedini zahtjev o neplaćanju nikakvih participacija, a usporedno s tim znatno postrožili uvjeti studiranja? Naime, na često paušalne prigovore o tome kako oni podupiru vječno studiranje od 10-ak godina, ispravno se odgovara da postoje mnogi drugi pravni mehanizmi koji takvo što ipak u praksi onemogućavaju ili mogu onemogućavati. Međutim, što bi zaista bilo da nadležne institucije ozbiljno razmotre te studentske zahtjeve (što, realno govoreći, nikad nisu), prihvate ih te propišu uza sve to da se npr. na ispit ne može izlaziti više od dva puta? Ili da se propiše (možda i uz kombinaciju prethodnog uvjeta) da se trogodišnji studij mora završiti unutar četiri godine, a nakon čega primjerice slijedi gubitak prava na studij? A takvih sličnih najava restriktivnih uvjeta u kombinaciji, ali u kombinaciji s besplatnošću, bilo je čak i u jesen 2011. u jeku predizborne kampanje za parlamentarne izbore od ljudi iz stranke koja je danas na vlasti.

Ono što se mnogima neće svidjeti jest anarhističko monopoliziranje čitavog studentskog pokreta. Autori cjelokupna studentska zbivanja stavljaju u širi društveni kontekst što zrcali krizu neoliberalnog društveno-ekonomskog ustroja koji treba srušiti. Sve je to za njih nužno premreženo te je upravo studentska pobuna jedan od znakova koji spomenuti ustroj nagriza, a cilj koji se kani postići (besplatno obrazovanje) ono što će kogać povijesti nužno okrenuti od neoliberalizmu, prema ukidanju privatnog vlasništva. No, s druge strane, i sami su plenumaši, kad su se pozivali na svoje zahtjeve za besplatnim obrazovanjem, nudili kao primjer i neke od zemalja (primjerice, neke zapadnoeuropske i skandinavske – ove potonje i kad su u stanju bankrota, kao početkom 19. st. – usp. str. 98) koje su zasigurno puno kapitalističkije od Hrvatske pa i od SAD-a (država koja tiska novce kao papire i upumpava milijarde i milijarde spašavajući dio posrnutog privatnog sektora, teško da se takvom može etiketirati; no to je druga tema definicije izvornog kapitalizma). Te zemlje imale su i imaju, danas je sve bjelodanije, ispravnu obrazovnu politiku, no to ne znači da su dominoefektom bile izazvane neke druge društvene posljedice koje autori u hrvatskim okolnostima smatraju nužnim.

Kao nešto dosad nezabilježeno u domaćoj publicisti i historiografiji, nužno je spomenuti i etiketiranje studentskog pokreta iz 1971. na način vlastit beogradskoj čaršiji (str. 116 i 117). Međutim, dok spomenuta čaršija to čini zbog svojih hegemonističkih stremljenja, Štiks i Horvat problemu, kad se on smjesti u kontekst, pristupaju s anarhističkih pozicija (ali, opet, da to nije dosljedno svjedoči navod da »Blokadna kuharica« kruži »zemljom, regijom i inozemstvom« – str.

11; zbog čega je Mađarska »inozemstvo«, a Srbija »regija«(?) prema kojima je svako zalaganje čak i za poboljšanje ekonomskih uvjeta na nekom prostoru, koje pritom ne spominje onoga na susjednom prostoru – nacionalizam i ono što podupire »Režim« (a kažu oni jasno na početku: »Režim je u tom smislu i država«, str. 13). Otuda i teze da je pokret 1971. koji je, a to autori ne pišu, svoje glavne zahtjeve svodio na čiste ekonomske račune, »etničku pripadnost (hrvatsku), dakle porijeklo i krv, digao daleko iznad pojedinca i građanina, isključujući sve one koji mu po etničko-religijskom porijeklu nisu pripadali« (str. 116 i 117).

U knjizi ima također prilično politikanstva i hiperboliziranja prilikom govora o spomenutim temama. Primjerice, predsjednik Tuđman je stalno govorio o 10 do 15%, a ne o, kako oni pišu, 20 do 25% »populacije Hrvatske« (str. 129; valja primijetiti genitiv!) koja se nikada nije pomirila s postojanjem nezavisne države. Također, znanstveno je sramotno tvrditi da su se početkom 90-ih na prostoru bivše Jugoslavije »konstituirale nacionalističke elite koje će lansirati i perpetuirati mit o etničkoj mržnji među Južnim Slavenima, a potom aktivno organizirati, svaka prema svojim mogućnostima, konkretne akcije rušenja gradova, sela i infrastrukture te masovnog uništenja ljudskih života« (str. 132). Nejasno je prepričava li se u ovome dijelu misao Michela Chossudovskoga (njegova srž je teza da raspad Jugoslavije valja smjestiti u odgovarajući kontekst »makroekonomskih restrukturiranja«), no da se autori s njim slažu, razvidno je iz toga što navode da će spomenuti kanadski ekonomist sve to u svojoj knjizi »lijepo pokazati« (str. 131). Ovdje je samo nejasno smatraju li svi oni zajedno da je i hrvatska strana (govori se u množini o nacionalističkim elitama, dakle nije samo jedna u pitanju!) u istoj mjeri organizirala »rušenja gradova, sela i infrastrukture« tijekom Domovinskog rata ili se ipak slažu da to nije bilo slučaj, ali eto, samo iz razloga što za takvo što nije bilo s hrvatske strane »sredstava i mogućnosti«?

U svakom slučaju, ne bi bilo loše da dekani, rektori i djelatnici MZOS-a pročitaju ovu knjigu da bi dobili neposredan uvid u način razmišljanja većine plebumaša, shvatili model (ali i njegove razloge) prema kojemu oni funkcioniraju (nema vođe; ako tko ide na pregovore s kim, idu izaslanici, a nipošto predstavnici i sl.), ali i da bi postali svjesni da su pitanja o kojima studenti promišljaju (npr. pitanje školarine, naplaćivanja ECTS bodova i sl.) uistinu politička pitanja koja zrcale ideje, stavove i smjerove onih u državi.